

OBČIANSKE KOMPETENCIE A VÝCHOVNO-VZDELÁVACÍ PROCES NA ŠKOLÁCH

HELENA MELKUSOVÁ

Inštitút politológie
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
Email: helenamelkusova@unipo.sk

Abstract:

The Year 2013 was declared by the representants of the European Union as the European Year of Citizens. The formation of the European citizenship is an important condition for the exercise of citizens' rights from all of the EU countries. SR in 2009 took a part in an international research civic education and citizenship education. The facts showed that the SR is teaching civics productively. Active citizenship and development of critical thinking skills are the main tasks of the educational system and they are related with the problems, which have to be solved especially in relation with an erosion of the values which occur in the consumer society, undermining democracy, incoherence, increasing selfishness and individualism.

Keywords:

Active citizenship, civic education, critical thinking

Výchova a vzdelávanie v súčasnej spoločnosti má osobitný význam, zvlášť dôležité je venovať pozornosť formovaniu občianskych kompetencií mladých ľudí. Žijeme v spoločnosti, ktorá má vážne problémy, niektorí odborníci upozorňujú na fakt, že súčasná kríza má civilizačný rozmer, týka sa existujúceho sociálneho, ekonomického a politického systému. Postmoderná konzumná spoločnosť dospela do fázy, ktorú niektorí sociálni vedci označujú ako civilizačný zlom. V tejto situácii je nevyhnutné usilovať o renesanciu hodnotových rozmerov ľudskosti, solidarity, zodpovednosti, viesť mladých ľudí ku kritickej reflexii sveta. Zároveň vzniká aj potreba zaangažovať mladú generáciu do rie-

šenia súčasných závažných problémov a utvárať vo výchovno-vzdelávacom procese podmienky pre osvojovanie si princípov aktívneho občianstva, ako aj pre rozvoj kritického myslenia a samostatného rozhodovania.

V roku 2010 Európsky parlament navrhoval, aby bol rok 2013 vyhlásený za *Európsky rok občanov*. Tento rok 2013 je venovaný právam, ktoré sú spojené s občianstvom EÚ. V jeho priebehu sa organizovali podujatia a konferencie v celej Európe s cieľom podporovať dialóg medzi štátnou správou, občianskou spoločnosťou a podnikateľskou sférou. Organizátori chceli podnietiť diskusiu, nielen o týchto právach, ale aj o cieľoch, ktoré by EÚ mala dosiahnuť do roku 2020. (Európsky rok občanov, 2013). Bolo zistené, že zo všetkých práv, ktoré z občianstva EÚ vyplývajú, si ľudia najviac vážia slobodu pohybu. Európania podnikajú ročne viac než jednu miliardu ciest v rámci EÚ a čoraz viac Európanov využíva právo žiť v inom členskom štáte EÚ. Viac ako jedna tretina (35 %) pracovníkov by tiež uvažovala o zamestnaní v inom členskom štáte, ale takmer každý piaty sa domnieva, že by mu v tejto súvislosti stálo v ceste príliš veľa prekážok. Spolu s jazykovými ťažkosťami je najvýznamnejšou bariérou cezhraničného dochádzania do zamestnania chronický nedostatok informácií. (Európsky rok občanov 2013, 2013).

Záujem o občianske vzdelávanie vzrástol v transformačnom období nielen v stredoeurópskych krajinách, ale aj v rámci celého sveta, najmä v súvislosti s riešením sociálnych, ekonomických, politických, environmentálnych a ďalších problémov. V roku 2009 sa na Slovensku uskutočnil medzinárodný výskum občianskeho vzdelávania a výchovy k občianstvu – (International Civic and Citizenship Education Study 2009) –

ICCS 2009. Cieľom tohto výskumu bolo zistiť, ako sa mladí ľudia pripravujú prevziať svoje úlohy občanov v rôznych krajinách v 21. storočí. Medzinárodná štúdia o občianskom vzdelávaní a výchove k občianstvu ICCS 2009 bola druhou takouto štúdiou, ktorej sa Slovenská republika zúčastnila. Predchádzajúcim výskumom IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) s týmto zameraním bola štúdia CIVED v roku 1999. Jej hlavným cieľom bolo získať obraz o úrovni občianskych vedomostí, zručností, o chápaní pojmov, o postojoch a očakávanej účasti mladých ľudí na živote spoločnosti ako aj poskytnúť informácie o tom, čo vedia 14-roční žiaci o živote spoločnosti a či veria demokratickým inštitúciám a procesom. Na CIVED nadviazala štúdia ICCS 2009, ktorá je zameraná na národný ako aj regionálny kontext (EÚ) a zbiera informácie o špecifikách občianskeho vzdelávania a občianskej výchovy. Výskum ICCS 2009 zameriaval svoju pozornosť na aktuálny stav v oblasti týchto civilizačných zmien a výziev¹.

Do výskumu ICCS 2009 boli pozvané všetky účastnícke krajiny IEA. Z nich sa zúčastnilo tohto výskumu 38 krajín vrátane Slovenskej republiky. Dve krajiny – Holandsko a Hongkong nevyhoveli kritériám výberu. Štúdia ICCS 2009 zisťovala na Slovensku v testovaných školách vedomosti, postoje a názory žiakov 8. ročníkov ZŠ a 4. ročníkov 8-ročných gymnázií, názory a postoje učiteľov týchto žiakov a riaditeľov škôl. V SR sa tejto štúdii zúčastnilo 138 škôl, z nich bolo 12 osemročných gymnázií. Na overenie vedomostí boli použité testy a dotazníky pre 2 970 žiakov a 1 984 učiteľov. Hlavného testovania sa zúčastnili vybrané školy s vyučovacím jazykom slovenským. Samotné testovanie prebiehalo v školách od 18. do 30. mája 2009. Úlohou žiakov bolo riešiť vedomostný test, ktorým sa overovali ich vedomosti a prehľad týkajúci sa problematiky občianstva. Súčasťou testovania bol aj dotazník pre žiakov, ktorým sa overovali ich dispozície vo vzťahu k občianskej náuke a k občianstvu. Regionálny modul pre Európu obsahoval krátky vedomostný test a dotazník zisťujúci postoje a vzťah žiakov k občianstvu v Európe. Dotazník okrem žiakov vyplnili aj riaditelia škôl, ich dotazník bol zameraný na sledovanie riadenia školy a problematiku školskej klímy. Dotazník pre učiteľa bol za-

meraný na zisťovanie cieľov občianskej výchovy, vyučovacích postupov na hodine a ďalších faktorov, ktoré majú vplyv na vedomosti a postoje žiakov v oblasti občianskej výchovy a občianstva. (Macháček, Šťava, 2011, s. 9).

Slovenská republika si týmto výskumom overovala, či sa po roku 1999, v ktorom sa uskutočnil podobný výskum CIVED 1999, objavili zmeny vo vyučovacích postupoch v triede, v riadení školy, v školskej klíme a v iných faktoroch, ktoré by mohli mať vzťah k občianskym vedomostiam a postojom žiakov k občianskej participácii.

Rámec testovania ICCS pozostával z dvoch častí:

„Základný rámec občianstva a občianskeho vzdelávania: zadanie vedomostného testu a postojového dotazníka pre žiakov.

Kontextuálny rámec: zisťuje predpokladané vplyvy pôsobiace na vedomosti a postoje žiakov umožňujúce vysvetliť ich variabilitu.“ (Macháček, Šťava, 2011, s. 18).

ICCS skúma vedomosti, postoje a názory žiakov v štyroch oblastiach:

- „1. oblasť: občianska spoločnosť a systémy
Štátne inštitúcie: centrálna vláda a zákonodarné inštitúcie
Občania: roly, práva, zodpovednosť a príležitosti.
Občianske inštitúcie: sprostredkujúce styk so štátnymi inštitúciami.
2. oblasť: občianske princípy
Rovnosť: spravodlivé zaobchádzanie pre všetkých.
Sloboda a nezávislosť prejavu.
Sociálna súdržnosť: spolupatričnosť s inými a v rámci komunít k celej spoločnosti.
3. oblasť: občianska angažovanosť
Rozhodovanie.
Ovplyvňovanie: diskutovanie, demonštrovanie, selektívne nakupovanie.
Účasť na živote komunity: dobrovoľníctvo, členstvo v organizáciách.
4. oblasť: občianska identita
Obraz seba samého: podľa postavenia v komunite.
Občianska sebarealizácia: v komunite.“ (Macháček, 2012, s. 103).

Podľa dosiahnutých priemerných výsledkov boli žiaci jednotlivých krajín zaradení do štyroch úrovní občianskych vedomostí. Tieto údaje hovoria o kvalite vedomostí žiakov a tým aj o kvalite výučby. Medzinárodné porovnania preukázali, že 14-roční žiaci na Slovensku dosahujú výsledky vo všetkých skúmaných oblastiach v teste ICCS nad priemerom zúčastnených krajín. Ak porovnáme výsledky žiakov z Česka a Slovenska, môžeme skonštatovať, že naši žiaci dosahujú vo všetkých oblastiach lepšie výsledky. Slovenskí žiaci dosahujú lepšie výsledky aj v porovnaní so žiakmi 23 krajín EÚ. Z výsledkov však vyplýva, že pre žiakov SR je najproblematickejšou oblasťou tá, ktorá si vyža-

¹ „...zvýšené vonkajšie ohrozenie modernej demokratickej spoločnosti vzostupom hrozby teroristických útokov, migrácia obyvateľstva v rámci kontinentov sa stáva výzvou pre udržiavanie sociálnej solidarity a súdržnosti, sociálna a ekonomická nerovnosť obyvateľov mnohých krajín ohrozuje demokratický systém vládnutia, rastie význam aktívnych občanov participujúcich na činnosti nevládných dobrovoľníckych organizácií rozličného typu, prehľbujúca sa informačno-technologická modernizácia a globalizácia spoločnosti napomáha aj vzrastu spotrebiteľskej orientácie a individualizmu mladých ľudí.“ (Macháček, Šťava, 2011, s. 9 – 10).

duje porozumenie otázke (čitateľskú gramotnosť) a logické myslenie.

Výsledky v rámci Slovenska potvrdzujú, že dievčatá vo všetkých oblastiach dosahujú lepšie výsledky ako chlapci. Z testovania vyplýva, že najlepšie výsledky dosiahli žiaci gymnázií a ZŠ v krajských mestách. No tieto rozdiely nie sú až tak výrazné, ako je to v prípade žiakov s odlišným sociálnym a ekonomickým prostredím rodiny vyjadreným sociálno-ekonomickým indexom rodiny (ďalej „SEI“). Z dostupných analýz vyplýva, že úroveň občianskych vedomostí našich žiakov najviac ovplyvňuje SEI ich rodín. Výsledky poukazujú na to, že prvá skupina s nižším SEI dosahuje podpriemernú úroveň (490,8 bodov), druhá a najmä tretia skupina s vyšším SEI (565,8 bodov) v testoch jednoznačne dominuje (Národná, 2013).

Výskum bol zdrojom informácií o školských ako aj voľnočasových aktivitách žiakov, školskej klíme, ich názoroch na občianstvo, o postavení občana v súčasnej spoločnosti, a predpokladaných aktivitách v dospelosti. Zaujímavé boli tiež zistenia o postojoch žiakov k rovnosti mužov a žien, názory na menšina prisťahovalectvo. Celkovo sa potvrdilo, že 14-roční žiaci podporujú rovnosť mužov a žien, či už sa to týka ich občianskych práv alebo účasti vo vláde. Zhoda je aj v tom, že ak muži a ženy vykonávajú rovnakú prácu, mali by dostávať aj rovnakú mzdu, i v tom, že ženy by mali byť v politike. Podobne sa zisťovali názory žiakov na práva prisťahovalcov. Relatívne početná skupina žiakov si myslí, že prisťahovalectvo by sa malo v prípade nedostatku pracovných miest obmedziť, v rámci Slovenska s týmto postojom súhlasí 12,7 % žiakov, a to predovšetkým chlapci. Dá sa skonštatovať, že žiaci gymnázií dosahujú relatívne rovnaké výsledky, ale práve v tomto kontexte sú povšimnutiahodné výsledky žiakov z rodín s nižším SEI. Výsledky výskumu poukazujú, že: „sociálna diferenciacia spoločnosti sa začína plne prejavovať aj v názoroch a postojoch žiakov v občianskej sfére.“ (Macháček, Šťava, 2011, s. 48).

Významný vplyv má aj regionálny kontext občianskej edukácie žiakov. Žiaci na východnom Slovensku v porovnaní so žiakmi zo západného Slovenska prejavujú väčšiu pripravenosť na budúce aktivity v občianskej politike.

Vzťah k Európe a Európskej únii sa analyzoval prostredníctvom vedomostného testu a dotazníka tzv. európskeho modulu 1. Cieľom bolo zistiť vedomosti a postoje slovenských žiakov k Európe a Európskej únii. Slovenskí žiaci boli pri vyplňovaní vedomostného testu mimoriadne úspešní a svojimi vedomosťami vysoko prevýšili medzinárodný priemer. Občiansky potenciál žiakov sa prejavuje nielen diskutovaním o spoločných záujmoch so spolužiakmi, ale predovšetkým zapojením sa do rozhodovacích činností v rámci školy.

Aj školská klíma predstavuje kontext občianskeho formovania žiaka. Vo výskume 14-ročných žiakov sa

školská klíma rozdelila na štyri podoblasti. Prvá z nich sa týkala otvorenosti diskusie počas vyučovacích hodín. Druhá podoblasť sa týkala vplyvu žiakov na vnútorný chod školy. Tretiu podoblasť tvorilo hodnotenie vzťahov žiakov a učiteľov. Posledná podoblasť sa zaoberala účasťou žiaka na chode školy prostredníctvom spoločných akcií spolužiakov. Žiaci si uvedomujú, že spoločné úsilie má veľký význam pre pozitívne zmeny v škole a má väčší efekt ako individuálny prístup žiaka.“ (Macháček, Šťava, 2011, s. 52 – 53).

Občiansku výchovu ako predmet charakterizovali riaditelia škôl ako samostatný predmet, ktorý vyučujú učitelia občianskej výchovy a je súčasťou školských osnov. Zdôraznili, že hlavným cieľom predmetu sú vedomosti o občianskych právach a povinnostiach, rozvoj kritického myslenia a schopnosti riešiť konfliktné situácie.

Pri hlbšom pohľade na výsledky výskumu ICCS 2009 možno skonštatovať, že občianska výchova sa v súčasnosti vyučuje komunikatívnejšími formami. v ktorých sa dominuje diskusia medzi žiakmi a učiteľom, podporuje sa tiež skupinová a individuálna práca žiakov. Faktor ovplyvňujúci výsledky občianskej výchovy 14 ročných žiakov je aj občianska aktivita učiteľa. Zistilo sa, že učitelia občianskej výchovy (v porovnaní s ostatnými učiteľmi) sa prejavujú ako aktívnejší „občania“ v prípade kultúrnych i v prípade ľudsko-právnych organizácií či pomoci znevýhodneným osobám. To zodpovedá očakávaniam, že učiteľ občianskej výchovy ide svojim žiakom aj osobným príkladom a súčasne túto svoju aktivitu dokáže kreatívne zúročiť aj na vyučovacej hodine (Macháček, Šťava, 2011, s. 54 – 55).

Zistenia z výskumu môžu napĺňať pedagógov určitým optimizmom, dokladajú, že výučba na hodinách občianskej náuky je produktívna, najmä vo vzťahu k osvojovaniu si princípov aktívneho občianstva, celkovo škole ide o vývoj humanizujúci a z neho vyplývajúci *humanizmus ako životný postoj* (Wright, 2001, s. 9), ktorý by mal byť jadrom občianskych názorov a postojov.

V postmodernej spoločnosti sa uplatňuje rôznorodosť a často aj nejednoznačnosť interpretačných prístupov ku kultúrnym hodnotám, tradíciám, správaniu sa a konaniu ľudí, či optimálnym modelom legitímneho správania, preto nie je jednoduché orientovať sa v spleti sociálnych väzieb, odolávať vplyvu konzumnej kultúry. Z. Bauman upozorňuje, že súčasnú fázu vývoja politického systému je možné označiť za postdemokratickú spoločnosť, ktorá je „charakterizovaná vývojom v ktorom postupne dochádza k nahradzovaniu právneho štátu a parlamentnej demokracie sieťou efektívne lobujúcich mocenských skupín, ktorého cieľom je presadiť v utilitaristicky orientovanom dohodovaní pravidiel hry, výhodné pre najmocnejšie ekonomické zoskupenia. ...najrýchlejšie mizne prepojenie občan-

ských a sociálnych práv..." (Bauman, 2004, s. 257). V spoločnosti prebieha dekonverzia, v súvislosti s prechodom industriálnej spoločnosti v postindustriálnu celé skupiny občanov sa nedokážu cez pracovné aktivity integrovať do tejto spoločnosti. Rastú sociálne rozdiely od nerovnosti k nesúmerateľnosti, nandnárodné spoločnosti, vlastníci obrovského finančného bohatstva, majetkov, najbohatšie elity už nechcú prispievať na výdavky sociálneho štátu, solidarita, kohézia v spoločnosti klesá, mizne, vytráca sa (Keller, 2013, s. 3).

W. Sztumski tieto procesy charakterizuje ako krízu ľudského sveta a uvádza tieto jej najdôležitejšie symptómy:

- narastanie postojov nepriateľstva a agresie voči iným ľuďom, dokonca najbližším (konanie ľudí sa podriaďuje príkazom ekonomického racionalizmu – honbe za ziskom ako najdôležitejším životným cieľom);
- prevaha individuálnych a imperiálnych záujmov cez programové klamstvo a pokrytectvo, vrátane vedomého a aj umelého vyostrovania konfliktov;
- dezintegrácia spoločenských systémov;
- prevaha expertov nad filozofmi, poradcovia bez duchovných horizontov;
- polarizácia spoločnosti na rôznych úrovniach/miestnych, regionálnych;
- arogancia moci na všetkých stupňoch riadenia – bezmocnosť jednotlivca, takže všetky úvahy o „demokracii“ či „samospráve spoločnosti“ vyznievajú ako prázdne slová,
- nefunkčnosť a kríza vzdelávacích, právnych a etických systémov;
- degradácia jazyka;
- narastajúca psychická záťaž a ďalšie ... (Sztumski, 1998, s. 48 – 49).

Zoznam prejavov krízy ľudského sveta nebol vyčerpaný, ale aj tie uvedené nasvedčujú, že ide o závažné problémy, ich neriešenie by mohlo podstatným spôsobom ohroziť súčasné spoločenské štruktúry. Je všeobecne známe, že naše školstvo tiež zápasí s krízou, žiada sa vnášať do neho oveľa rýchlejšie zmeny, ktoré sa týkajú napr. aj zamerania študijných odborov, pomeru študentov študujúcich na gymnáziách a iných odborných, či učňovských školách. Vysoké percento nezamestnaných mladých ľudí ukazuje na vážne krízové javy súčasného spoločenského systému, ktorý vytláča mladú generáciu na okraj spoločnosti.

Ale aj škola a vzdelávací systém by mal akceptovať krízu a usilovať o formovanie novej mentality – o nový spôsob myslenia. Tvorivo a kriticky pristúpiť k realite zmeny hierarchie hodnôt, súbežne s koncipovaním nového modelu humanisticky orientovaného školstva a človeka – žiaka, budúceho občana európskej občianskej spoločnosti. Akceptovať rozčarovania z politiky – chápať, že spoločenské, ekonomické a politické prob-

lémy majú síce hlbšie korene, ale dajú sa riešiť. Neprechádzať z realizmu do cynizmu, nezamieňať opatrnosť apatiou, duchovnú zrelosť zúfalstvom.

Pripravovať žiakov na dospelosť a zaradenie sa do života, nielen vzdelávať, ale aj vychovávať. To je staronový problém pedagogiky, politológie, filozofie a ďalších sociálnych vied. Vychovávať človeka s pozitívnou hodnotovou orientáciou, citovo vyrovnaného, samostatného, tolerantného, motivovaného k práci, s príslušnou odbornou, ale aj kultúrnou vybavenosťou, t. j. aktívneho občana. Osvojovať si sociálny kapitál je úlohou nie len študentov, ale všetkých občanov v postmodernej spoločnosti, lebo len spoločnosť bohatá na sociálny kapitál unesie a dokáže riešiť tie výzvy a konflikty, ktoré vznikajú v súčasnej globalizujúcej sa spoločnosti. Žijeme v komplikovanom období, orientovať sa v politickom živote spoločnosti nie je ľahké, nakoľko na rozdiel od minulosti totiž „politické strany už neobhajujú záujmy, ktoré vzišli z debaty vo verejnom priestore, ale sponzorov svojich politických kampaní.“ (Bělohradský, 2013, s. 1).

Globalizujúca spoločnosť, prepojená informačnými sieťami poskytuje nebyvalý priestor na rozvíjanie kritického myslenia, i keď tlak masmédií, vplyv reklamy a postmodernej populárnej kultúry môže pôsobiť na mládež manipulatívne, odvádzať pozornosť k zábave, oddychu, zážitkom. Avšak voľný dostup k niektorým informáciám, umožňuje nový pohľad – resp. iný uhol pohľadu na tradičné filozoficko-pedagogické problémy. Riešenie súčasnej krízy vo vzdelávacom systéme sa musí oprieť o záujem riešiť nahromadené problémy aktívne, s využitím súčasného poznania. Záujem, ktorý rozruší jednostranný – racionálne vedecký – exaktný pohľad na svet a sústredí žiakovu, študentovu pozornosť na viacero momentov jeho začleňovania sa do občianskeho života. Prinajmenšom na tieto štyri oblasti:

- a) pochopenie súčasného života s jeho protirečivými vývojovými tendenciami,
- b) pochopenie seba samého, uvedomenia si vlastnej identity,
- c) výchova k samostatnosti a zodpovednosti za svoje konanie,
- d) nadobudnutie príslušných vedomostí a zručností, ako aj pestovanie schopnosti kritického myslenia.

Vzdelávací proces na školách, ale aj komunikácia v rodine, medzi spolužiakmi, priateľmi, na sociálnych sieťach, vlastné štúdium umožňuje nazhromaždiť materiál, ktorý je základom dialógu. Nástrojom na rozvoj kritického myslenia musí byť dialóg: sám so sebou, s učiteľom, blízkymi, ale aj s veľkými postavami filozofie, sociológie, politológie a ďalších vied. Rešpektovať fakt, že zretie osobnosti je zložitou etapou dospievania v ktorej sa rieši kríza identity – množstvo otázok existenciálneho charakteru, mravného, politického, práv-

neho, ekologického či environmentálneho. Najrôznejšie problémy sú riešiteľné, no určité otázky, ktoré vyvstávajú pred mladým človekom sa nedajú riešiť inakšie ako filozofovaním na pôde školy. Špecifickú funkciu v týchto súvislostiach má občianska náuka, ktorá svojím obsahom a zameraním utvára priestor na vnímanie najvšeobecnejších súvislostí ľudskej existencie, umožňuje formovať osobnosť, rozvíjať u každého študenta vedomie neopakovateľnosti a jedinečnosti každého človeka, úctu k dielam predošlých generácií ako základ pre zodpovedný a aktívny prístup k životu v demokratickej spoločnosti. V rámci výučby občianskej náuky sa pozornosť sústreďuje nielen na osvojenie si vedomostí, ale hlavne na rozvoj kľúčových kompetencií, ako je kritické myslenie, schopnosť riešiť konflikty a obhajovať vlastné názory.

Výučba občianskej náuky by mala smerovať k rešpektovaniu a úcte, k tradíciám týkajúcim sa vlastného národa, ale aj iným národom a národnostiam. Na Euroatlantickú kultúru má významný vplyv aj kresťanstvo a kresťanské tradície. Študenti mali nájsť vzťah k vlastnej histórii. Úlohou vyučovacieho procesu je formovať aj historické vedomie, ako aj získanie schopností a zručností poznávať a kriticky vyhodnocovať udalosti, týkajúce sa národných a svetových dejín. Pochopenie príčin, podmienok a dôsledkov historických udalostí môže viesť k prevencii nacionalizmu, xenofóbie, antisemitizmu alebo príklonu k extrémnym ideológiám. Občianska náuka sa cieľmi spolupodieľa na utváraní a rozvíjaní kľúčových kompetencií: „sociálnych a personálnych, spoločenských a občianskych, podporuje iniciatívnosť a podnikavosť, schopnosť naučiť sa učiť.“ (Štátny, 2010, s. 2). Aktívne občianstvo by malo byť výslednicou výchovno-vzdelávacieho procesu na školách, pričom kľúčové kompetencie, ktoré si osvojuje mladý človek v škole by mali viesť k formovaniu občana ako „samostatne a kriticky uvažujúceho a konajúceho jednotlivca, ktorý sa zaujíma o verejné blaho a snaží sa konať zodpovedne v prospech svojho spoločenstva.“ (Mistrík, 2001, s. 215). Vývoj postmodernej spoločnosti je sprevádzaný mnohými krízovými javmi, tie spoločnosti, ktoré sa opierajú o historicky utvorené kultúrne a mravné normy, by mali dokázať s využitím humanisticky orientovaných hodnôt nájsť vhodné riešenia.

Tieto prístupy vo výchove k občianstvu sú obsiahnuté v Štátnom vzdelávacom programe ISCED 2 a ISCED 3. Výbor ministrov Rady Európy v roku 2002 v dokumente *Výchova k demokratickému občianstvu* – vyzýva členské štáty EÚ, aby výchovu k demokratickému občianstvu pokladali za najvýznamnejší cieľ pri koncipovaní vzdelávacej politiky v jednotlivých krajinách. Demokratická spoločnosť potrebuje rozumne, kriticky a nezávisle mysliacich občanov, ktorí sú si vedomí vlastnej dôstojnosti a zároveň rešpektujú práva a slobody ostatných spoluobčanov. Žiaci po nástupe do

školy sa stávajú členmi školského spoločenstva, ktoré pôsobí na nich denne, proces socializácie tu prebieha vo viacerých dimenziách. Vzťahy medzi učiteľmi a žiakmi, by mali byť založené na vzájomnej úcte, rešpekte k pravidlám regulujúcim ľudské správanie a konanie. Školská komunita je praktickou školou demokracie, mechanizmy ktoré sa utvárajú vo vzdelávacom systéme, majú mať vyvážené kompetencie na jednotlivých úrovniach, pričom by mali viesť k zapojeniu všetkých článkov tohto systému.

E. Mistrík za kľúčové pre demokratické občianstvo považuje tieto tri fenomény: „Verejný vzťah, teda skutočnosť, že jednotlivec sa neuzatvára len do sféry súkromného života, ale zaujíma sa o záležitosti spoločenstva, pričom si uvedomuje aj prieniky súkromných a verejných záležitostí.

Aktivitu, teda skutočnosť, že jednotlivec nezostáva pasívnym pozorovateľom toho, čo sa deje okolo neho, ale snaží sa do situácie zasahovať.

Autonómnosť a zodpovednosť, teda skutočnosť, že jednotlivec je schopný pre seba vyhodnocovať situáciu, vie prijať rozhodnutie, zodpovedne a samostatne sa postaviť voči problémom svojho spoločenstva.

Jednotlivec sa stáva občanom demokratickej spoločnosti tak, ako si postupne osvojuje a formuje tieto tri charakteristiky. Pri budovaní občianstva preto berieme do úvahy aj kognitívne charakteristiky jednotlivca, aj afektívne a činnostné charakteristiky.“ (Mistrík, 2001, s. 215).

Na základe uvedených skutočností je možné urobiť nasledujúce závery:

Po prvé, vzdelávacia oblasť týkajúca sa občianskych kompetencií, rozvíjaná na základe doporučení Rady Európy prispieva k vnímaniu národných, európskych a globálnych súvislostí. Výchova demokratického občana vedie k rozvoju schopností žiakov a študentov vnímať a kriticky vyhodnocovať reálne sociálno-politické javy, dokázať zaujať vlastné postoje, svojprávne a zodpovedne reagovať na vzniknuté problémy. Mladí ľudia by sa mali naučiť aktívne riešiť vlastné problémy, zúčastniť sa riešenia spoločenských problémov, je ich potrebné naučiť rozoznávať skutočné príčiny vzniku terajších problémov, aby sa dokázali aktívne postaviť k náprave problémov, aby vedeli odhaliť formy a mechanizmy, ktorými je s občanom či občanmi manipulované. Občianske vzdelávanie je podmienkou pre formovanie aktívneho občianstva u študentov základných i stredných škôl

Po druhé, výchova k demokratickému občianstvu sa týka aj dospelých generácií, uplatňuje sa v ich miestnych, záujmových a pracovných spoločenstvách, nevyhnutnou súčasťou výchovy k demokratickému občianstvu je tiež utváranie kritického vzťahu k šíreniu informácií a postojov prostredníctvom médií. Dôležitou formou participácie na občianskom živote je okrem iného aj účasť vo voľbách. Sklamania z reálnej politiky,

by nemali úplne odradiť občanov od zapájania sa do rôznych foriem občianskych aktivít, lebo len ich zapojením do politického a spoločenského života bude možné riešiť závažné výzvy, ktoré prináša vývoj globalizujúcej sa spoločnosti.

Literatúra:

- BAUMAN, Z.: Individualizovaná spoločnosť. Praha, Mladá fronta 2004.
- BĚLOHRADSKÝ, V.: Do politiky pravda a láska nepatří. 2012. Dostupné na internete: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24>> [18/10/2013].
- Európsky rok občanov, 2013. Dostupné na internete: <<http://europa.eu/citizens-2013/sk/home>> [15/10/2013].
- Európsky rok občanov 2013. 2013. Zastúpenie na Slovensku. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/slovensko/news/er_2013_sk.htm> [18/10/2013].
- KELLER, J.: Posvícení bezdomovců. Dostupné na internete: <<http://www.mlp.cz/cz/.../e10106-posviceni-bezdomovcu/>> [29/10/2013].
- KELLER, J.: Tucet omylov o sociálním státě. [online]. Pravda 03. 11. 2013. Dostupné na internete: <http://zurnal.pravda.sk/esej/clanok/298090-tucet-omylov-o-socialnom-state/> [18/11/2013].
- MACHÁČEK, L. 2010. Formálna a neformálna edukácia stredoškolákov k demokratickému občianstvu na Slovensku. Pedagogika, roč. 1, č. 4, 2010, s. 273 – 293.
- MACHÁČEK, L. 2002. Občianska participácia a výchova k európskemu občianstvu. In *Sociológia*, roč. 34, 2002, s. 461 – 482.
- MACHÁČEK, L. 2012. Občianske vedonosti 14-ročných žiakov: medzinárodné komparácie. In *Pedagogika*, roč. 3, č. 2, 2012, s. 100 – 123.
- MACHÁČEK, L., ŠŤAVA, E.: Občianske vzdelávanie a výchova mládeže k občianstvu. Národná správa z medzinárodného výskumu občianskeho vzdelávania ICCS 2009. Bratislava: NÚCEM 2011.
- MISTRÍK, E. a kol.: 2001. Občan a občianstvo. 1. vyd. Veľký Biel: POPE PRINT, 2001.
- Štátny vzdelávací program Občianska náuka príloha ISCED 3A. [online]. 2010. [10/10/ 2013]. Dostupné na internete: <http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/gymna-na-zia/vzdelavacie_oblasti/obcianska_nauka_isced3a.pdf> .
- SZTUMSKI, W.: Kríza ľudského sveta a filozofia krízy. In: Filozofický zborník 9 (AFPh 87), Prešov 1998.
- WRIGHT, G. H.: Humanizmus ako životný postoj. Bratislava: Kalligram, 2001.